

СУЧАСНИЙ СТАН МАЛОЇ РІЧКИ ОЗНИЦЯ

Н. В. Курочка

nadiakurocka581@gmail.com

В. В. Мовчан

v.m.geograf@gmail.com

*Березоволуцький ліцей Петрівсько-Роменської сільської ради
Миргородського району Полтавської області, с. Березова Лука*

В останні роки детально проблемою зневоднення малих річок Полтавщини займаються викладачі Полтавського національного педагогічного університету. Зокрема, Сарнавський С. П., Єрмаков В. В., Федій О. А. під час своїх досліджень проаналізували трансформацію річкової мережі в межах басейнів Хоролу та Говтви. На основі зібраних даних науковці розрахували ступінь трансформації річкових систем та встановили, що за останні 200 «кількість річок III порядку ... у річковій системі Хоролу та Говтви зменшилась, у басейні Хоролу на 39,2%, а Говтви – на 50%. Чисельність приток II порядку також скоротилось в межах гідрографічної сітки Хоролу на 91,7 %, а в межах Говтви на 75 %. Притоки I порядку, тобто найменші річки даних досліджуваних басейнів повністю зникли в межах Хоролу на 100 %, а в межах Говтви скоротили своє число на 87,5 %» [7]. Дослідження фізико-географічних властивостей басейнів таких річок як Сліпорід, Оржиця, Ромен, Мерло, Коломак проводять під керівництвом Сарнавського С. П. здобувачі вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету [4]. Проте, незважаючи на значну кількість проведених досліджень в басейнах середніх та малих річок Полтавщини, басейнова система річки Озниця до цього часу залишалася поза увагою як науковців, так і місцевих краєзнавців.

Річка Озниця належить до однієї з найбільших правих приток Хоролу і протікає в Миргородському районі. Згідно «Каталогу річок України» видання 1957 року, довжина річки 25 км, похил 0,6 м/км, а площа басейну складає 131 км² [3]. За даними В. В. Гребіня, Озниця має довжину 26 км, «площа водозбірного басейну 131 км². Бере початок на Сх. від с. Писарівка, впадає в Хорол неподалік від с. Березова Лука. Долина переважно коритоподібна; шир. до 2,0 км, глибина до 20 м. Заплава двостороння, у нижній течії – заболочена; шир. до 300 м. Річище слабозвивисте; шир. до 5,0 м, у верхів'ї часто пересихає. Похил річки 0,60 м/км. Живлення мішане. Замерзає у грудні, скресає у березні...» [5].

Аналізуючи карти в програмі Google Earth Pro, вдалося встановити, що раніше Озниця від села Писарівка текла спершу на захід, поступово повертаючи на північ, нижче села Черкащани повертала на схід в бік села Лісове. Проте, на даний момент частина річки на даному відрізку втрачена і відновлення неможливе, оскільки тут тепер знаходиться рілля (рис. 1). Від села Лісове і до гирла, яке знаходиться на території Петрівсько-Роменської громади між селами Березова Лука та Мелешки, річка має більш стійкий характер течії. Особливо це помітно в межах лісових ландшафтів на північний захід від Мелешок, де Озниця подекуди має більшу водність, ніж головна річка – Хорол.

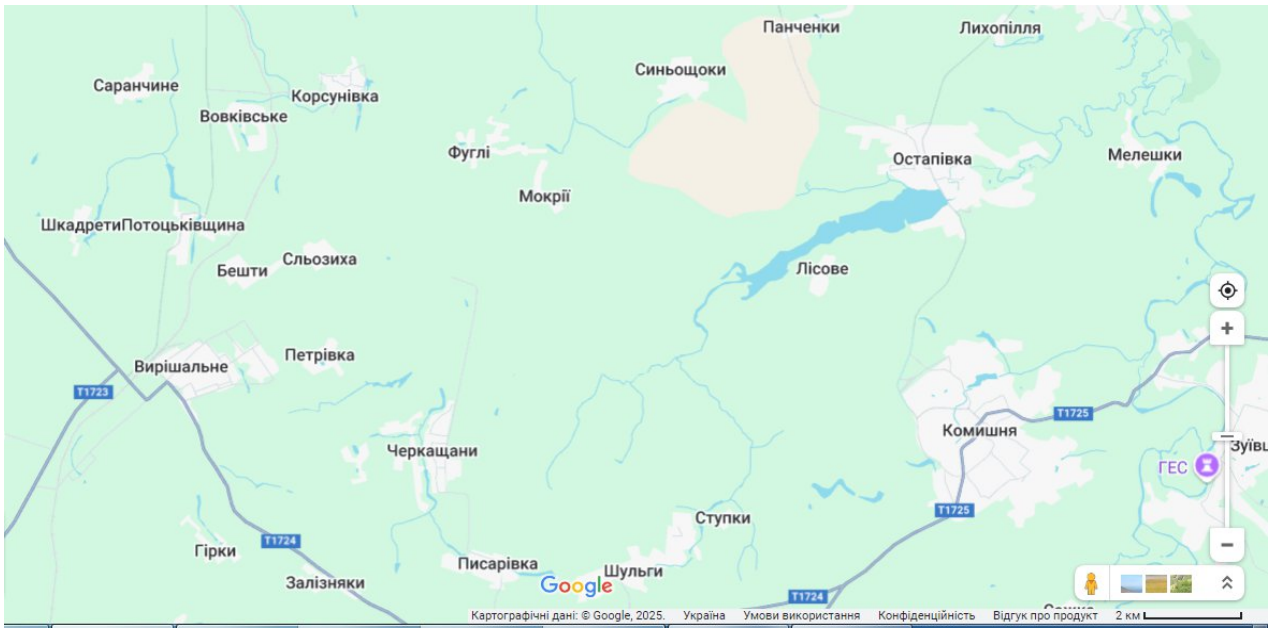

Рис.1. Сучасна річкова мережа басейну р. Озниця (станом на 2020 р).

На основі аналізу території басейну в програмі Google Earth Pro та Google Maps, було висловлено припущення, що раніше, до початку надмірного антропогенного навантаження по тальвегу сучасних балок та незначної кількості байрачних лісів протікали струмки, які живили головну річку. На основі припущення, в сервісі Google Earth Pro створено уявно-реконструйовану модель річкової мережі басейну Озниць (рис. 2.).

Рис. 2. Уявно-реконструйована модель річкової мережі басейну Озниць

Як бачимо, до періоду надмірного антропогенного навантаження річка Озниця мала досить розгалужену мережу, загальна довжина якої, за розрахунками в Google Earth Pro, складала 95,7 км. Більшість водотоків I-го порядку (згідно моделі Хортон-Стралера) починалася біля теперішньої автомобільної дороги Т1724 Комишня – Вирішальне. Ці водотоки, зливаючись між собою, утворювали потоки II-го порядку (наприклад, перед селами Черкащани та Ступки). На північ від населених пунктів Черкащани та Ступки відбувалося злиття річок II-го порядку, утворюючи водотоки III-го порядку. Ці водотоки з'єднувалися неподалік теперішнього водосховища, і надалі, до самого гирла, Озниця набувала рангу річки IV-го порядку.

Однак, на даний час, на основі часткових екскурсійних обстежень та даних Google Maps, зафіксовано зникнення, або ж зменшення довжини потоків I-го порядку. До того ж, як вже зазначалося, на північ від села Черкащани водотік III-го порядку, припинив своє існування. Тож тепер ділянка Озниці, яка мала ранг IV-го порядку знизилася до III-го порядку. Загалом, на даний час річкова мережа басейну Озниці значно збіднена, порівняно з тією, яка зображена на рисунку 2.

Як вже зазначалося, така тенденція властива для більшості малих річок Полтавщини [7]. Науковці вважають, що «це пов'язано з процесами глобального потепління клімату, коли швидкими темпами відбувається зростання температури повітря та ґрунту, які сприятимуть більшому випаровуванню з водної поверхні та зменшенню запасів ґрунтової вологи» [6].

Проте, значну роль у зневодненні річок відіграють такі чинники, як зарегульованість, селитебність, розораність.

На основі аналізу карти в програмі Google Earth Pro вдалося встановити, що в басейні річки Озниця створено вісім ставків площею від 2 до 5 га. Загальна площа складає близько 25 га. На перший погляд – це не високий показник. Але варто врахувати, що переважна більшість даних об'єктів приурочена до таких населених пунктів як Писарівка та Черкащани. Саме ці села знаходяться у верхів'ї Озниці, і більш за все це стало одним із чинників обміління річки, а в подальшому і зникнення її після села Черкащани, де тепер знаходиться рілля. А визначальним чинником зневоднення річки, більш за все, стала господарська діяльність в межах хутірських поселень на цій ділянці, які, за даними топографічної карти М-36-68-А (1931 р.), існували тут на початку ХХ ст. До речі, ставки на той час ще не були створені.

Перед селом Лісове, як вже зазначалося, річище Озниці знову стає повноводним. Саме між селами Лісове та Остапівка на річці створено водосховище площею близько 200 га. Протяжність водосховища складає майже 4 км, а максимальна ширина – понад 600 м. Однак, на даний час воно перебуває на межі зникнення.

В межах басейну знаходяться такі села: Ступки, Шульги, Писарівка, Черкащани, Петрівка, Сльозиха, Лісове, Остапівка. Останнє є найбільшим і складає майже половину площі від усіх разом взятих населених пунктів. Загальна площа – понад 900га, а відсоток селитебності складає майже 7 %. Якщо порівнювати із малими річками Сумської області, то це середній

показник, хоча і менший від річки Татарина (10 %), яку досліджував Боряк М. І. [1]. Якщо ж порівнювати з басейном Хоролу в межах Сумщини (за даними Данильченко О. С. – 2,5%) [2], то це високий показник селитебності. Тож, можна сказати, що даний показник для стану річки Озниця та її незначних приток має більш негативний вплив.

Найбільш негативним чинником, як вдалося встановити, є розораність басейну Озниця, яка за нашими розрахунками складає 83% і є близьким до басейну Татарина (82 %) [1]. Це досить високий показник, оскільки жодна мала річка Сумської не має такого значення. Варто зауважити, що басейн Хоролу в межах Сумщини теж сильно розораний – 81 % [2]. Особливо це накладає свій відбиток на верхню частину течії Озниці, оскільки там показник є навіть вищим за 83%, і, як вже зазначалося на деяких ділянках річище повністю переорано.

Одним із позитивних природних чинників на водність річок є лісистість. За розрахунками, площа лісів в басейні Озниця складає понад 700 га, тобто близько 5,4 % (для лісостепу нормою є 19 %). На перший погляд, це не значний відсоток, але лісистість басейну Хоролу в межах Сумщини – всього 1,9 % [2]. До того ж, лісистість Озниці більша у порівнянні з річкою Татарина (близько 5 %). Переважна більшість лісових масивів знаходиться в нижній течії річки, завдяки чому, як вже зазначалося, подекуди ширина річища Озниці більша, ніж ширина Хоролу. Тобто, лісові масиви річкової системи Озниці покращують стан річки та її незначних приток. Проаналізувавши картографічні джерела, вдалося встановити, що в другій половині ХХ століття лісових площ побільшало в порівнянні з початком століття.

Тож, як бачимо, на сучасний стан малих річок, зокрема й річки Озниця, впливають як природні чинники, так і антропогенні.

Список використаних джерел

1. Боряк М.І., Мовчан В.В. Місце річки Татарина в структурі басейнової системи Хоролу. *Актуальні проблеми дослідження довкілля : Матеріали X Міжнародної наукової конференції (Суми-Тростянець, 25-27 травня 2023 р.)* / Ред. кол.: Корнус А. О., Міроненко Л. П., та ін. Суми : Сумський педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2023. С. 70-72.
2. Данильченко О.С. Річкові басейни Сумської області: геоекологічний аналіз : монографія. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 271 с.
3. Каталог річок України / Швець Г. І., Дрозд Н. І., Левченко С. П. / Видавництво Академії наук Української РСР. Київ, 1957. С. 113.
4. Збірник матеріалів ХХVІІ наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Квітень 2024 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2024. 319 с.
5. Озниця / В. В. Гребінь. *Енциклопедія Сучасної України* / НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-76648> (дата звернення: 16.05.2024)
6. Сарнавський С. П., Гребінь В. В. Рівневий режим лівих приток середнього Дніпра. *Освітні й наукові виміри географії та туризму: матер. ІІІ Всеукраїнської науково-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 17 квітня 2024 р.)* / відп. ред. Є. В. Копилець. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С. 111 – 114.
7. Сарнавський С. П., Єрмаков В. В., Федій О. А. Трансформація річкової мережі в межах басейнів річок Хоролу та Говтви. *Освітні й наукові виміри географії та туризму : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. для студентів, аспірантів, молодих вчених (м. Полтава, 18 листопада 2020 р.)* / відп. ред. О. А. Федій ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. С. 26-30.